

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A L'ESGLÉSIA DE SANT JOAN DE BELLCAIRE. UNA REVISIÓ¹

JOSEP CASAS GENOVER I JOSEP M. NOLLA BRUFAU

josep.casas@udg.edu

josep.nolla@udg.edu

RESUM: L'estudi del diari d'excavació dels treballs fets a l'església de Sant Joan de Bellcaire permet reconstruir amb certa continuïtat l'evolució del lloc. L'edifici actual té uns antics precedents que caldria situar en un moment indeterminat de l'antiguitat tardana. No és, altrament, un cas aïllat sinó un model evolutiu que comencem a detectar un xic arreu.

*PARAULES CLAU: alta edat mitjana, anti-
guitat tardana, arqueologia.*

ABSTRACT: A study of the diary of the excavations carried out in the church of Sant Joan de Bellcaire enables us to reconstruct its evolution with a certain degree of continuity. The present-day building, with its origins in Late Antiquity, is not an isolated case but an evolutionary model that is starting to be detected elsewhere.

KEY WORDS: Early Medieval Era, Late Antiquity, archaeology.

INTRODUCCIÓ

Al fons documental del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, que aplega l'arxiu de l'antic Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació gironina, en la carpeta que porta el nom de *Bellcaire* es conserven diversos papers relatius a l'antiga

1. Agraïm a Aurora Martín, aleshores directora del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Girona, haver pogut consultar el dossier que es conserva en els arxius d'aquella institució i a ella mateixa i Mercè Ferré, que va ser l'encarregada directa dels treballs de camp i redactora del diari, la informació complementària que ens han fornir que aclariria algunes qüestions significatives, més enllà de la documentació conservada.

Fig. 1. Bellcaire d'Empordà. Localització geogràfica.

més detall i aprofitar l'avinentesa per tornar a insistir en la valoració d'un monument extraordinari on és possible observar la complexa evolució d'un edifici entre un moment imprecís de l'antiguitat tardana i l'actualitat.

EL DOSSIER DOCUMENTAL

La referència més antiga del patracol és una nota redactada a mà per M. Oliva, director aleshores del STIA i datada el dia 20 d'abril de 1959, on es glossava la descoberta d'una mesa d'altar obrada en pedra sorrenca, molt ben conservada, amb un rebaixament poc profund a tot l'entorn que definia un rectangle dins del qual i a cada angle hi havia gravada una creu, amb una cinquena en posició central. Un xic més enllà hi havia un orifici quadrat d'uns 5 cm de fondària. La llargària era d'uns 0,92 m, l'amplada d'uns 0,53 m i el gruix d'uns 0,18 m. La nota era acompanyada d'un croquis precís. Anys després quan finalitzà la restauració del monument es tornà a recuperar com a *mensa altaris* on continua.

Del mes de gener de 1960 es conservava la còpia d'un plànol amb una inscripció a mà on es podia llegir: *construcción de un murete junto a la carretera de Albons a Belcaire frente a la capilla románica de Sant Juan*. Potser faci referència al gran mur de contenció en talús que protegeix tot el conjunt en direcció a llevant.

Amb data de l'any 1963 hi ha un text mecanografiat del qual fou autor M. Oliva, on es fa un recull de dades històriques relatives a Belcaire. Es recordava que la més antiga seria de l'any 881, que l'advocació inicial del temple seria a Sant Andreu i Sant Joan, i es feia una descripció de l'edifici assenyalant-se que la vella porta septentrional donaria probablement al vell cementiri; s'esmentava l'existència de paraments d'*opus spicatum* i que el sostre era cobert amb lloses de pissarra. Proposava datar l'edifici a mitjan segle X al qual caldria atribuir la mesa d'altar amb les creus incises. Assenyalava, també, l'existència de restes de pintura mural en l'absis i la proximitat d'unes obres de restauració. Aquesta nota és característica de la manera de treballar de l'autor proposat que recollia notícies interessants quan les localitzava per poder-les fer servir més endavant. De vegades eren motivades per una intervenció immediata. Pensem que podrien respondre a una intervenció planejada des de la Diputació, que, tanmateix, no s'executà fins molt més endavant.

El document subsegüent és de 15 anys més tard, del mes de gener de l'any 1978 i corresponent al diari d'excavació que va redactar M. Ferré, tècnica del STIA que va dirigir *in situ* els treballs arqueològics que es van efectuar com a conseqüència de la gran restauració del temple projectada pel Servei de Monuments de la Diputació sota la direcció de J.M. de Ribot. Quan aquest servei decidí endegar aquells treballs que significaven un important reamenament i, entre altres coses, l'exploració del seu subsòl, se sol·licità l'ajuda del STIA que s'encarregà de la direcció arqueològica.

LA INFORMACIÓ DEL DIARI OFICIAL D'EXCAVACIÓ

El diari pròpiament dit era format per una llibreta on es conservava una descripció de les feines realitzades, per diverses plantes i croquis de treball i algunes seccions estratigràfiques a escala, sempre amb comentaris escrits, i unes quantes fotografies. Uns materials i altres es complementaven (fig. 2).

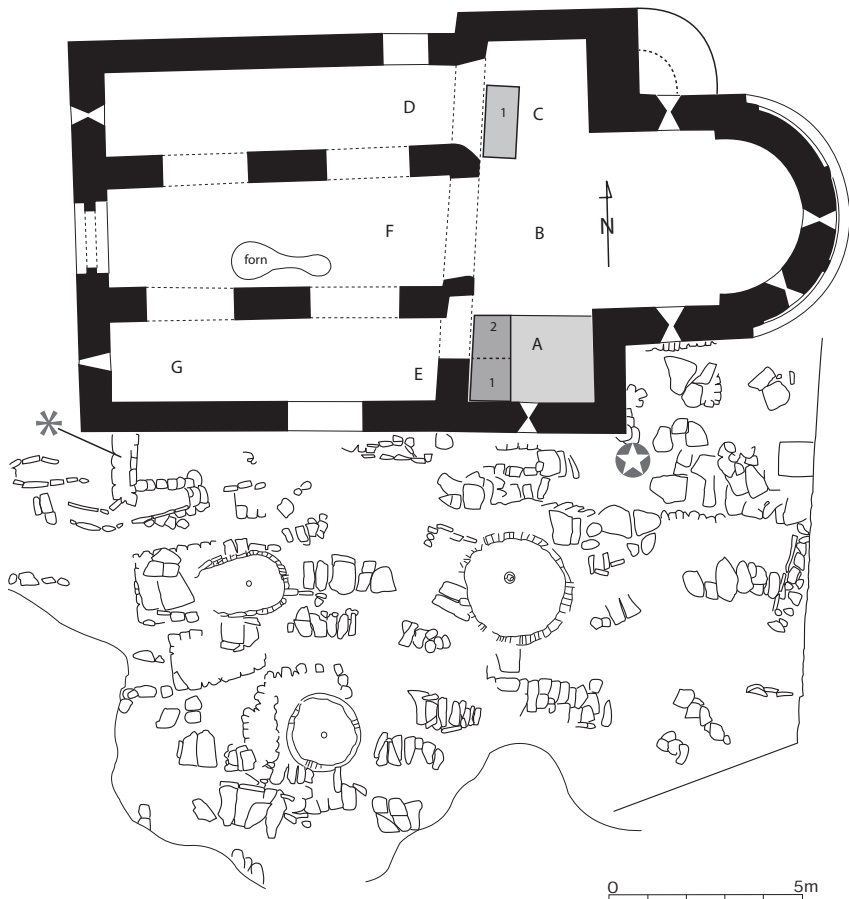

Fig. 2. Planta actual de l'església de Sant Joan de Belcaire. A l'interior del temple se situen les diferents intervencions arqueològiques (departaments A, B, C, D, E, F i G i alguns dels quadrets en què es dividia el sondeig). A l'exterior, cap a migdia, s'assenyalen les tombes del cementiri associat. L'asterisc marca l'anomenada "pared visigoda" i l'estrella, el lloc on aparegué la sitra sencera probablement formant part d'una tomba.

Vegem què s'hi diu: l'excavació s'inicià el dia 3 de gener de l'any 1978 i es perllongà, amb anades i vingudes, fins al 28 de març. Entre el dia 3 i el 4 es començà per retirar el paviment més modern. A sota en sortia un altre de més antic, desigual i ondulat visible en la major part dels quadres o sectors en què es dividiren les naus del temple (departament o sector A, B, C (capçalera) i, parcialment, E) (fig. 2). Era un sòl de calç i sorra i de gruix desigual (al departament A tenia uns 12 cm de potència, al B, de 6 a 12 cm,

al C de 10 a 12 cm). Per sota s'identifica una successió continuada de sòls que semblaven prou moderns (fig. 2 i 3).

No tornem a tenir dades fins al dia 9 del mateix mes. Se'ns recorda que l'excavació se centrà en el departament A, on en una potència de 45 cm s'identificaren fins a quatre paviments. El primer, ja comentat, reposava sobre el segon, de calç, sorra i còdols d'entre 6 i 12 cm de gruix. El tercer, de calç i sorra, amb alguna pedra escadussera, amb un gruix d'uns 6 a 8 cm, damunt d'un quart sòl, de calç i sorra, d'uns 5 cm de potència (fig. 2 i 3).

El dia 11 es treballava al departament D *“hasta el nivel del enlucido de opus signinum”* (fig. 2).

Els dies 12, 13 i 25 s'explorava el quadre 2 del departament A *“hasta llegar a un muro que va en dirección este-oeste y que podría corresponder a época paleocristiana”* que separava aquell sector del departament B i que *“al lado este pasa por debajo del muro de la iglesia”*. Es podia observar com el sòl ondulat –o paviment núm. 1 (*supra*) – el cobria. S'assenyalava que, en una potència d'uns 0,30 m, se superposaven cinc paviments clarament diferenciats i sovint molts semblants els uns als altres (sòl núm. 1, ondulat, de calç i sorra i d'entre 5 i 12 cm de gruix; núm. 2, idèntic, amb una potència d'uns 3 cm; núm. 3, de calç i còdols, d'entre 5 i 8 cm de gruix; núm. 4, al costat del mur esmentat, *“montando unos 2 cm como haciendo media caña, sólo se conserva unos 25/30 cm”*, d'uns 2 cm de gruix. Per sota hi havia una preparació d'uns 5 cm de potència i més avall el paviment núm. 5, d'uns 6 cm de gruix, que era igual al núm. 4 del sector A (*supra*) (fig. 2 i 3). Del dia 12, concretament, se'ns donava aquesta notícia: *“en tierras alrededor del edificio (ver plano) pieza entera encima cráneo humano”* (fig. 2 i 4).

Els dies 25 i 26 es va treballar, també, en el quadre 1 del departament C on s'identificaren tres o quatre sòls. Se'ns informava de la localització de terrissa romana (fig. 2).

La notícia subsegüent era dels dies 1 i 2 de febrer on se'ns deia que s'havia retirat part del *“pavimento ondulado”* (núm. 1) i que per sota es van trobar moltes cendres i terres negres. En el departament E, s'excavà un sòl molt dur per sota del qual hi havia una capa de terres ocres, dins de les quals *“apareció un trocito de cerámica tardo-romana, parece de ánfora, muy gastada”*. Més avall, s'identificà un segon sòl, de calç i sorra d'una potència d'entre 3 i 7 cm, amb fragments de *tegula*, *imbrex* i ceràmica grisa. Encara es trobà un tercer paviment que ocupava només un terç de

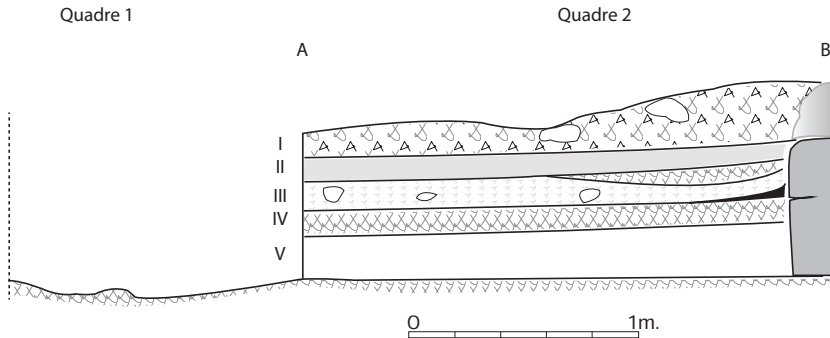

Fig. 3. Secció A-B (sud-nord) del quadre 2 del departament A, segons el diari d'excavació. Limita a tramuntana amb el mur meridional de l'edifici rectangular de la fase II.

l'àrea total, fet de calç i sorra. Més ensota, terres argiloses molt dures, d'uns 0,35 m de potència, dins de les quals hi havia alguns fragments de ceràmica tardoromana, un frontal d'un crani humà (fig. 2). Reposava damunt la roca. Aquell mateix dia, 2 de febrer, en l'excavació del departament C es localitzaren dues sepultures (núm. 1 i 2). De la primera, l'única ben documentada, en feia el següent comentari: *con "losas delgadas de piedra amarillenta ... hacia el sur queda protegida por una hilada de guijarros de gran tamaño con restos de enlucido por sus lados"* (fig. 2 i 5).

Entre els dies 20 i 23 de febrer, s'explorà el quadre 1 del departament G, on novament s'identificava una successió de paviments. El núm. 1, ondulat, el núm. 2, d'uns 7 cm de gruix, cremat per la presència d'un forn (F) que afectà altres zones, i el núm. 3, molt dur, de còdols. El dia 28 es continuà treballant en el departament G (fig. 2).

De cop, el diari salta tres anys fins al dia 2 de febrer de 1981. En efecte, per problemes d'estabilitat calia reforçar exteriorment els angles de l'edifici i calgué obrir uns sondeigs de control arqueològic. Al costat de l'angle sud-oest del temple, es va localitzar un mur que passava en perpendicular per sota de la paret meridional de l'església que era per tant més antiga i que s'anomenà "*pared visigoda*" (fig. 2). També es trobaren dues sepultures de lloses ben definides, convenientment orientades. Més enllà, al nord-est de l'edifici religiós, a una vintena de metres, on es bastí el petit espai esportiu, foren identificades i excavades vuit sitges que no proporcionaren cap mena de material. Degué ser en aquell moment,

o pocs dies després, que s'hauria posat al descobert la necròpolis meridional que coneixem exclusivament a través d'una planta publicada (Grau, 1995, 160). No es conserva, que sapiguem, cap notícia escrita d'aquella intervenció. Pel que sembla, les tombes foren només definides i novament colgades (fig. 2).

També sabem que en començar els treballs, el paviment del temple es trobava ben bé uns 0,50 m per damunt de l'actual, fins al punt que la porta occidental que permetia accedir-hi, és ara un gran finestral (Nolla & Palahí, 2008, 158).

ASPECTES QUE VOLDRÍEM DESTACAR

Ens interessen, de tota la modesta documentació analitzada, uns quants aspectes que ens semblen ben establerts. Queda clar, tal com posava de manifest el diari, que no s'intentà efectuar una excavació en extensió de tot l'interior del temple, un punt de partida equivocat que dificulta una bona comprensió diacrònica general dels diferents edificis.

L'excavació va ser dividida en departaments (A, B, C, D i E) de superfície reduïda que afectaven diversos espais, molt petits, de l'àrea interior que sovint eren subdividits en quadres encara més petits (fig. 2). Una mica per tot s'anà identificant una complexa superposició de sòls que només puntualment quedava clar com es relacionaven amb les restes estructurals conservades. Sobta l'absència de dades relatives a l'exploració del subsòl de l'absis on sabem que s'hi intervingué amb troballes més que notables que cal suposar que hauria estat explorat sense control arqueològic durant les llargues obres de restauració que culminaren amb la presentació pública dels resultats que s'efectuà el diumenge 8 d'abril de 1984.

Quan s'obrí el quadre 2 del sector A –espai meridional del creuer– es localitzà un mur que anava d'est a oest que separava aquest quadre del B, al nord, que quedava clarament per sota de la paret de l'actual església. Quedava cobert per uns quants paviments mentre que el núm. 4 venia a lliurar-se al mur *como "haciendo media caña"* i es conservava fins a una alçada d'uns 0,20/0,25 cm. Des del mateix moment de la seva aparició aquest mur fou considerat paleocristià (fig. 2 i 3). Curiosament, d'aquest mur i dels altres que conformaven una clara estructura rectangular, que l'excavació anava envoltant i recuperant, no se'n torna a parlar tot

i que se'n va reconèixer la seva importància fins al punt que l'edifici fou preservat i, construint un fals sòl reversible que el protegia, era possible accedir-hi per poder-lo observar i, si convenia, estudiar, marcant-lo també de manera subtil però clara en el paviment actual de l'església.

Al sector C, espai septentrional del creuer, es descobriren dues tombes d'inhumació parcialment destruïdes per l'obra del transsepte. Eren orientades i d'una certa entitat. La més oriental era una caixa feta probablement de rierencs units amb morter de calç i coberta amb lloses molt primes de pedra sorrenca. L'altra només ens era referida com de passada, se situava més cap a ponent i s'insisteix que era igual (fig. 2 i 5).

Al sector F, que ocupava la nau central del temple, cap al sud-oest, es van trobar les restes d'un forn sobre la roca que caldria relacionar amb la manipulació del bronze del qual, a partir del diari, no queda gens clara la relació estratigràfica amb els diversos edificis obrats en aquest lloc. Tanmateix, segons A. Martín, aleshores directora del STIA que visità sovint l'excavació, correspondria a una primera ocupació del lloc no datada i molt anterior a la fase subsegüent (fig. 2).

En l'excavació efectuada justament en l'angle sud-est del transsepte actual per l'exterior, es va identificar una tomba d'inhumació amb el cap del difunt justament contra l'estructura del temple que tenia posada al seu damunt una sitra sencera. En la documentació consultada no queda clara la relació de la peça ceràmica i el cadàver, però era la proposta acceptada en el discurs general i que és del tot versemblant. Recordem que no són rares a Catalunya les sepultures, fins i tot de clergues, amb la presència d'algun atuell de terrissa posat damunt del cap o al costat (Riu, 1981-1982, 44-46). En excavacions recents efectuades des de la Universitat de Girona, al cementiri medieval associat a l'església de Sant Pere de Montfullà (Bescanó), s'identificà una tomba on al costat del cap del difunt s'havia col·locat acuradament una olla de ceràmica reduïda. Aquest sondeig serví per confirmar que mai no existí una absidiola semicircular paral·lela a la del costat septentrional (fig. 2 i 4).

En diversos apartats del diari d'excavació s'esmentava puntualment la localització de ceràmica romana i tardoromana, de vegades en un clar context estratigràfic. El material recuperat es conserva als magatzems del Museu d'Arqueologia de Catalunya-

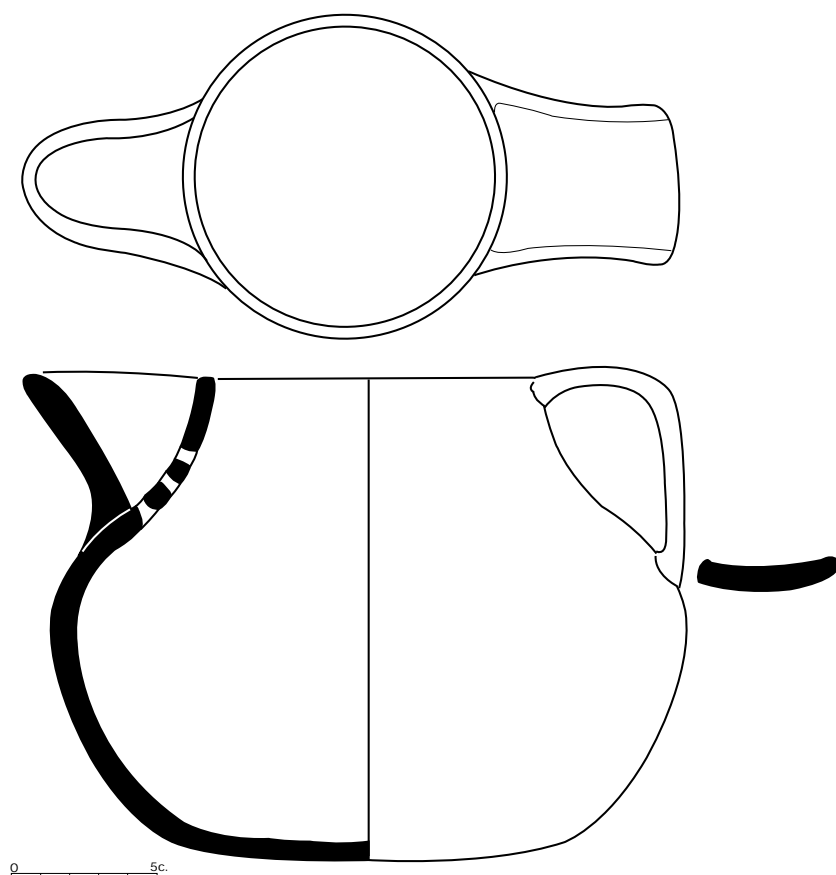

Fig. 4. Sitra sencera de terrissa que aparegué probablement associada a un enterrament que es localitzà justament, per fora, al costat de l'angle sud-est del temple actual.

Girona al qual hem tingut accés. Deixant de banda la sitra sencera (*supra*) (fig. 4), ja esmentada, entre els escadussers fragments conservats no hi havia altra cosa que petits bocins de terrissa grollera reduïda d'origen i cronologia indeterminats. Cap fragment no podia ser classificat amb seguretat com a romà o tardoromà. Caldrà suposar que o bé s'han extraviat o que hi hagué un error de classificació.

Quines conclusions caldria treure d'aquesta intervenció malgrat tots els forats, contradiccions i inconcreció de les dades aplegades?

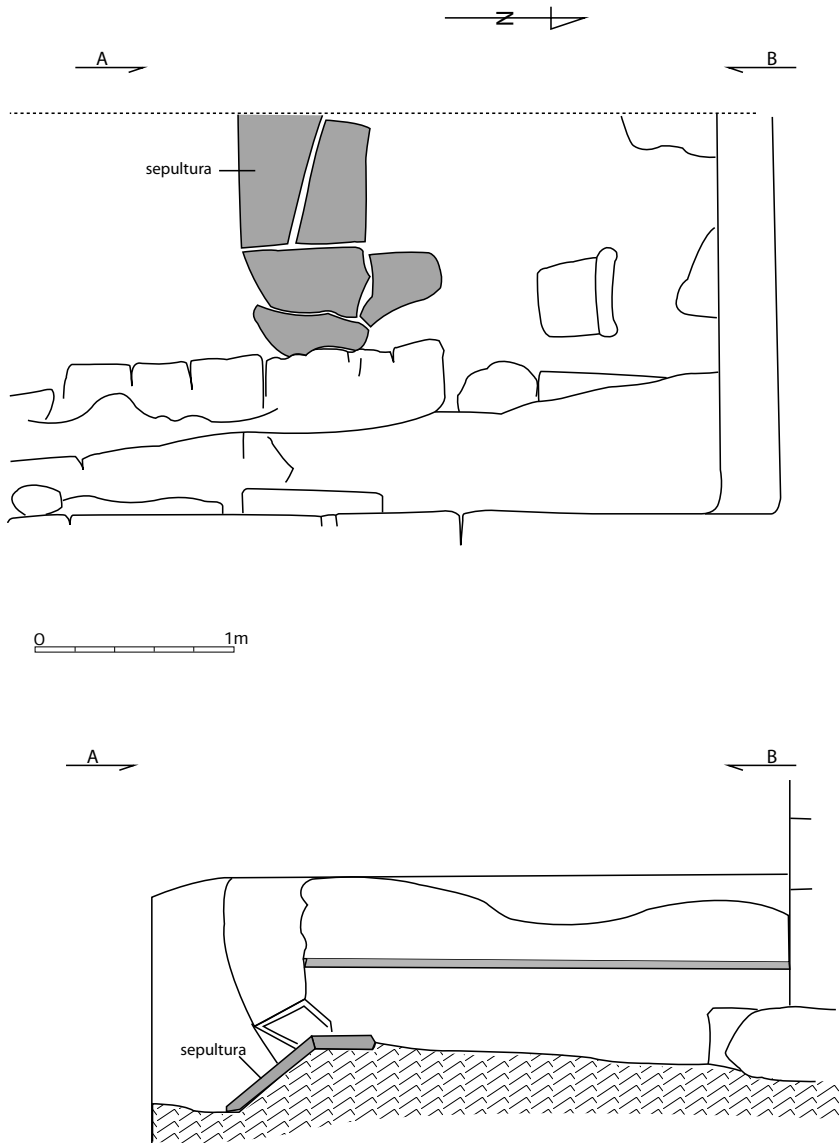

Fig. 5. Planta i secció del sondeig del quadre 1 del departament C, segons el diari d'excavació. S'observa clarament la disposició i forma de la tomba coberta de fines lloses de gres.

LES ESTRUCTURES SOTERRADES

Els treballs d'excavació i de reconstrucció de l'edifici van identificar una aula rectangular, perfectament orientada de llevant a ponent, obrada amb murs fets amb encofrat, de pedruscall i morter, d'uns 0,70 m d'amplada. Es conserven bé, amb una alçada d'uns 0,50/0,60 m a partir de les terres argiloses del subsòl geològic. Conserven interiorment un arrebossat de calç, blanc, molt malmès. L'aula amida uns 11,50 m d'est a oest, costat llarg i uns 5,30 m de migdia a tramuntana, costat curt. Si considerem les mides sense sumar-hi el gruix del murs, serien d'uns 10 m per uns 3,90 m. Semblaria que s'aprecien, a la planta, unes certes irregularitats, essent una mica més ample l'edifici a l'extrem de llevant que al de ponent (uns 0,30 m com a màxim), per la part de dins. Podria haver tingut una planta lleugerament trapezoïdal? És possible. Només l'aixecament d'una planta acurada podria confirmar-ho. En tot cas, es tractaria d'una diferència mínima, imperceptible en l'edifici sencer. Seria una construcció que ocuparia uns 61 m², amb uns 39 m² útils (fig. 6,1).

Més cap a llevant i clarament adossada a la paret oriental d'aquesta aula, es conserven, en molt bon estat, els murs que definien un absis rectangular. Dibuixen una estructura d'uns 3,35 m de llargària (est-oest), uns 2,65 m sense considerar el gruix de la paret, d'uns 0,70 m, i una amplada (nord-sud) d'uns 4,60 m, uns 2,90 m si deixem de banda el gruix dels murs. En total, doncs, uns 15,41 m² (uns 22,185 m² útils). Els murs de l'estructura afegida eren tots tres iguals, obrats en encofrat i de pedruscall i morter, de gran solidesa, i conservaven restes d'un cobriment de morter de calç (fig. 6,2). El més sorprenent de tot era que profunditzaven, tots tres, considerablement més d'un metre i mig. Eren de factura semblants als que definien l'aula rectangular, però no pas iguals. S'observaven, en els fonaments, els petits blocs definint filades rectes i uniformes i, per sobre, la banquetta de fonamentació que marcava la situació del paviment original, lleugerament pel damunt del mur nord de l'aula rectangular. També havien estat bastits dins d'un encofrat de fusta amb un pedruscall i un morter no pas iguals. Altrament, la fondària extraordinària de les parets de l'absis contrastaven amb la dels murs de l'estructura més antiga. S'observava que la paret oriental de l'edifici rectangular havia estat retallada per encaixar l'edifici rectangular amb l'obra nova.

També es podia observar que els murs nord i est de l'absis no eren lligats, sinó juxtaposats. Responien a una manera de fer ben coneguda que no implica diferències cronològiques, sinó constructives.

PROPOSTA INTERPRETATIVA

En una època indeterminada, sobre el sòl geològic s'hauria construït un petit forn lligat a la metal·lúrgia del bronze. Queda clar que els indicis es disposaven sobre l'argila estèril, a molt poca fondària, i que els murs de l'aula rectangular hi passaven pel damunt. No es recuperà cap element que fes possible convertir en absoluta la cronologia relativa de la troballa (fase I) (fig. 2).

En un segon moment, prop d'un camí antic i en un espai marginal del turó de Bellcaire, en una zona plana en un sector amb un marcadíssim desnivell que va de ponent a llevant, es bastí un edifici rectangular, aïllat, perfectament orientat. Pels murs conservats, era un edifici d'una certa entitat, fonamentat a les argiles del subsòl que ocupava un espai pla, no gaire més gran, entre el camí i els forts desnivells que començaven més enllà del vial, cap a ponent, i, sobretot, de seguida i amb força, cap a llevant. Va estar, almenys en el moment final, arrebossat per dins i també per fora. En aquest punt, el cobriment del mur no era altra cosa que la continuació d'un sòl que recobriria un espai indeterminat a migdia de l'aula. Per les característiques dels sòcols conservats a una altura uniforme, els murs podien haver estat de tàpia (fig. 6,1). L'edifici seria cobert amb un sostre a dos vessants sostingut amb bigues i encavallades de fusta i, per sobre, un sostre de *tegulae* i *imbrices* segons podria deduir-se del material aplegat en l'excavació i dels fragments incorporats a la fàbrica actual. La porta s'obriria probablement a migdia. Ho indicaria l'existència, en aquell mateix lloc, de la porta de l'edifici preromànic que conduïa cap al cementiri. Com sol passar hi hauria hagut continuïtat en aquest aspecte.

Tenim, doncs, un edifici aïllat, ben obrat, rectangular, d'uns 61 m² que, certament, no pot ser gaires coses. La primera possibilitat és que fos un lloc de culte, una basílica cristiana. La planta i la continuïtat, van en aquesta direcció. Tanmateix, n'hi ha una altra que cal considerar. Es podria tractar d'una tomba notable, d'un mausoleu cristià d'algun personatge important d'aquelles terres. La planta i les mides són adequades. L'evolució del lloc, l'ocupació continuada, les reformes posteriors n'haurien destruït les proves

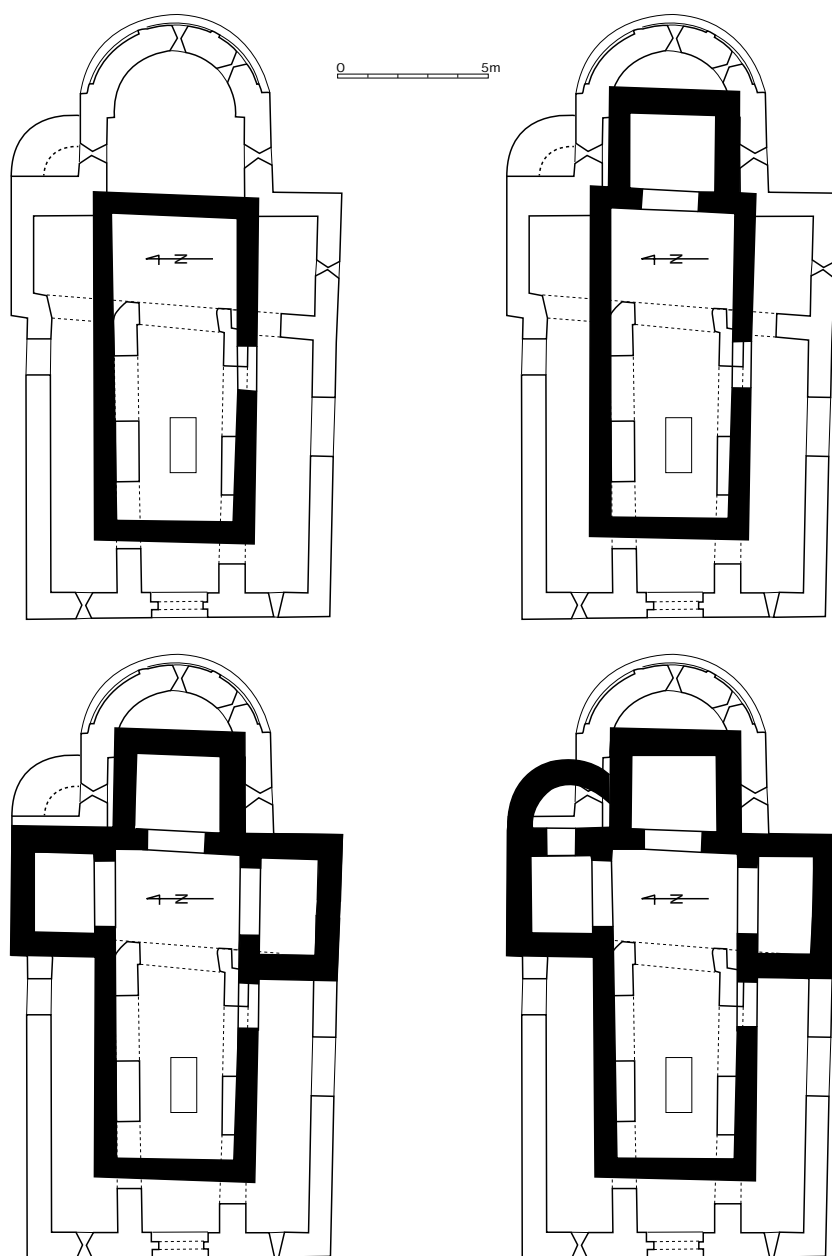

Fig. 6. Localització dins de la planta general del temple actual de les estructures successives. 1) fase II, 2) fase III, 3) fase IV i 4) fase V.

(si haguessin existit). Podríem plantejar una solució intermèdia; una tomba-capella, una *cella memoriae*, mausoleu i lloc de culte a l'hora (fase II) (fig. 6,1).

Més endavant, s'hauria afegit a l'antiga aula un absis rectangular a llevant. Era disposat admirablement segons l'eix de simetria preexistent, prou gran però de mides un xic més reduïdes que l'antiga capçalera, ben obrat i, en aquest cas, amb un esforç constructiu considerable (per tant, temps i diners). En efecte, els murs que definien l'absis, rectangular i no pas trapezoïdal, van haver de bastir-se en un fort desnivell, més enllà de l'esplanada on s'havia edificat l'aula, limitada per la lògica constructiva. Si s'havia d'ampliar, calia fer-ho en un lloc constructivament poc adequat i esmerçar-hi esforços suplementaris. Només així s'explica la profunditat d'aquelles parets i és un argument definitiu a favor de la temporalització proposada. Encara avui podem constatar els esforços fets per assegurar l'estabilitat de l'absis amb uns murs de contenció especials. En aquest moment, l'antiga porta hauria continuat funcionant (fase III) (fig. 6,2).

És d'aquest moment o, amb més possibilitats, de l'anterior la presència de tombes a l'entorn de l'edifici. L'excavació identificà al sector nord del transsepte dues (o tres) sepultures parcialment destruïdes quan s'edificà el creuer. Una, la més intacta, era notable amb els murs de rierenc lligats amb morter i lloses molt primes de sorrenca. Si n'hi hagué més, no en tenim constància. Algunes de les sepultures localitzades a llevant del temple actual, especialment aquelles identificades més cap a ponent de l'anomenada paret visigoda (*supra*), semblen, també, prou antigues. Aquest mur, per damunt el qual passa la façana de migdia del temple actual, ha de formar part d'alguna estructura desconeguda que els treballs dins de l'església no van localitzar i que per tant caldria cercar a fora. Definien una *area* funerària? Semblaria una bona possibilitat (fig. 2 i 5).

En una quarta fase (IV), dubtosa, s'hauria afegit a l'església absidiada un transsepte que, en bona part, encara es conserva. És cert que no tenim proves determinants per no ajuntar aquest moment amb l'anterior. Deixem-ho com una possibilitat oberta. No essent possible observar les restes, la qüestió és irresoluble (fig. 6,3).

Més endavant (fase V), al costat nord del presbiteri es bastí una absidiola semicircular que féu necessari obrir al mur est del sector septentrional del creuer una porta que més tard fou condemnada. No cal cercar una simetria, proposada de vegades, a l'altre costat; no hi ha porta i, altrament, l'excavació, en aquell punt, confirmà la inexistència en planta de l'absidiola (fig. 6,4).

La fase VI significà l'eliminació, no destrucció, de l'aula primigènia, substituïda per les actuals tres naus, la central coberta amb volta de mig punt i les laterals, amb quart de volta, i la construcció de la nova capçalera amb un gran absis central. No ens és possible determinar si es tracta de dos moments o d'un de sol. Pensem, però, que serien fets pròxims en el temps (fig. 2).

SEQÜÈNCIA EVOLUTIVA

La cronològica relativa del jaciment és prou clara, amb diversos moments que s'ordenen en el temps. La fase VI seria obra romànica. La V correspondria a un preromànic avançat, del segle X, tal com defensen majoritàriament els experts que l'han analitzada i estudiada (Badia, 1977, 99-101; Barral, 1981, 214-215; Junyent, 1983, 88-90; Badia, 1989, 169-172). Les fases anteriors –II, III i IV (si existeix) – s'han de situar abans. Però quan?

Mancats de dades directes, tal com passa en edificis d'aquestes característiques que no generen material, hem de fer servir les comparacions amb altres jaciments semblants més ben datats. Sant Joan recorda amb molts aspectes l'evolució de Santa Magdalena d'Empúries (Aicart, Nolla & Palahí, 2008, 121-136) o de Santa Reparada de Cinclaus (Aicart, Nolla i Palahí, 2008, 143-152), una i altra només uns quants km al nord, amb cronologies tardoantigues fermes. Tampoc no divergeix excessivament de l'evolució de l'anomenada Església Vella de Santa Cristina d'Aro (Palahí, 2008, 63-90) i de molts altres exemples.

A tall d'hipòtesi proposaríem aquesta seqüència cronològica; en un moment inicial que caldria situar molt a finals del segle V o, potser millor, dins del VI, en un lloc adequat, un erm prop d'un important camí, s'hauria bastit, per part de la seva família, una *cella memoriae*, dedicada a algun personatge important, de vida honorable, digna de ser imitada i recordada. És una manera de fer ben coneguda que rastregem amb força una mica arreu i que ex-

plica algunes vegades la gènesi d'un temple que tindria les seves arrels en un edifici tardoantic, un mausoleu o, ja directament, en un petit lloc de culte normalment d'origen senyorial (sobre aquestes qüestions, un panorama global a Chavarria, 2008, 211-225; en relació amb el nostre territori, Aicart, Nolla & Palahí, 2008, 226-252). Ben aviat, si ja no ho era abans, aquell edifici hauria esdevingut lloc de culte de la comunitat que habitava aquell territori i que s'anà enterrant al seu redós. Més endavant, entre el segle VII i VIII, s'afegí al conjunt un absis rectangular que exigí esforços i uns fonaments potents (i potser el creuer). No hi havia cap altra solució. Aquesta ampliació significà una notable monumentalització del lloc i magnificaria, pensem, la funció d'església de la comunitat que ja realitzava. Des d'aquell moment se'ns fa palesa la parroquialitat del temple que continuà exercint durant uns quants segles. Aquesta esglésiola segueix el mateix model evolutiu de Santa Magdalena (Aicart, Nolla & Palahí, 2008, 121-136), on trobem un *tempus* molts semblant amb la diferència, important, que allí el temple no fou mai parroquial i, només, funerari, cosa que explica que hagués desaparegut sense deixar, gairebé, indicis.

Més endavant, encara dins d'època carolíngia, hauria tingut lloc una reforma substancial que acabà donant, en bona part, la imatge actual de l'edifici: el nucli primigeni, l'aula rectangular, vella i esquifida, fou desmuntada i conservada parcialment en el subsòl, i substituïda per una nau central coberta de volta de mig punt de pedra i morter i de dues naus laterals amb trespol de quart de volta, que significà la modificació volumètrica del transsepte que, en bona part, s'integrà dins l'obra general. En aquesta etapa s'hauria bastit una absidiola de planta semicircular al nord de l'absis rectangular. Les restes conservades, parcialment arranades, i una porta de comunicació oberta així ho confirmen. Quan al segle XI es creà un nou absis que englobava l'antic i que quedava parcialment preservat sota el paviment, també desaparegué l'absidiola septentrional i la porta fou condemnada. Des del moment inicial, el lloc hauria estat el cementiri de la comunitat que ocuparia preferentment el costat meridional del temple.

Mancats de dades més fermes i concloents, hem de fiar-nos de la seqüència cronològica relativa, molt complexa, i dels paral·lels més ben datats. En aquest cas, un origen dins del segle VI ens sembla no pas segur però sí raonable. Des d'aquell moment, un

seguir de passes que acabarien, pel que ens interessa, a mitjan segle XI, quan els indicis més vells del temple haurien desaparegut completament de la vista dels fidels. Tanmateix, haurien estat preservats per sota del paviment probablement de manera conscient.

BIBLIOGRAFIA:

- AICART, F., NOLLA, J.M. i PALAHÍ, L. (2008). "Santa Magdalena". Dins: *L'Església Vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tardoantic a l'església medieval*. Girona-Santa Cristina d'Aro, 2008, p. 121-136.
- AICART, F., NOLLA, J.M. i PALAHÍ, L. (2008). "Santa Reparada a Cinclaus". Dins: *L'Església Vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tardoantic a l'església medieval*. Girona-Santa Cristina d'Aro, 2008, p. 143-152.
- AICART, F., NOLLA, J.M. i PALAHÍ, L. (2008). "Del monument tardoantic a l'església medieval. Algunes reflexions". Dins: *L'Església Vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tardoantic a l'església medieval*. Girona-Santa Cristina d'Aro, 2008, p. 226-252.
- BADIA i HOMS, Joan. (1977). *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, volum I: *Baix Empordà*. Girona: Diputació, 1977-1981.
- BADIA i HOMS, Joan. (1989). "Sant Joan de Belcaire", *Catalunya Romànica VIII. L'Empordà. I*, Barcelona, 169-172.
- BARRAL i ALTET, Xavier. (1981). *L'art pre-romànic a Catalunya. Segles IX-X*. Barcelona: Edicions 62, 1981. 303 p.
- CHAVARRÍA, A. (2008). "Vil·les, mausoleus i esglésies: reflexions entorn de la cristianització del territori rural a l'antiguitat tardana". Dins: *L'Església Vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tardoantic a l'església medieval*. Girona-Santa Cristina d'Aro, 2008, p. 211-225.
- GRAU, D. (1995). *Bella pedra vella. 15 anys de restauració de béns culturals a les comarques de Girona*. [Barcelona]: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; [Girona]: Unitat de Publicacions de la Diputació de Girona, 1995. 585 p.
- JUNYENT, Eduard. (1983). *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*. Barcelona: Curial: Abadia de Montserrat, 1983. 243 p.
- NOLLA, J.M. i PALAHÍ, L. (2008). "L'edifici preexistent a l'església de Sant Joan de Belcaire". Dins: *L'Església Vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tardoantic a l'església medieval*. Girona-Santa Cristina d'Aro, 2008, p. 153-167.
- PALAHÍ, L. (2008). "L'excavació de l'any 2007". Dins: *L'Església Vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tardoantic a l'església medieval*. Girona-Santa Cristina d'Aro, 2008, p. 63-90.
- RIU, M. (1981-1982). "Alguns costums funeraris de l'edat mitjana a Catalunya". Dins: *Necrópolis i sepultures medievals de Catalunya*, Barcelona, 29-57 (Acta Mediaevalia. Annexos d'Arqueologia Medieval, 1).